

**ДНЕВНИКЪТ НА СВЕЩЕНОИКОНОМ ТОДОР ПЕНКОВ
(1878–1959) – ЕДИН ЗАБРАВЕН РАЗКАЗ ЗА
„СВ. ПАНТЕЛЕЙМОН“ В СТАРОЗАГОРСКОТО СЕЛО ЯГОДА**

Румяна Лечева¹

**DIARY OF ECONOMOS TODOR PENKOV (1878–1959) –
A FORGOTTEN STORY ABOUT THE HISTORY OF
THE DIOCESE BROTHERHOOD HOME AND
„ST. PANTELEIMON“ CHURCH IN THE VILLAGE OF
YAGODA, DIOCESE OF STARA ZAGORA**

Rumyana Lecheva

Abstract: The reason for the present study is a manuscript found by me in the Metropolis library of Stara Zagora – Diary of the priest Todor Penkov, a longtime eparchial adviser to the Metropolitan of Stara Zagora Pavel. The handwritten memories are titled “History of St. Panteleimon diocesan rest home in the village of Yagoda”.

Father Todor is a contemporary of the Liberation, founder of the Union of the Priests (1903) and of the Union of Orthodox Brotherhood (1926), priest, teacher, journalist and Russian translator, as well as founder of the Bulgarian Red Cross in Stara Zagora. He became a widower very early and devoted himself to his service as an Orthodox priest to the Bulgarian Orthodox Church.

The manuscript contains direct observations, described perhaps with self-esteem, by the priest participating in the realization of this socially significant for its time project, but without any pretensions or pride. On the yellowed over the time pages we find accurate and precise documentary narrative that keeps the memory of the Orthodox clergy with pure thoughts and deeds, who were willing to give their personal funds for the work of the Bulgarian Orthodox Church. He kept records of each campaign among the priests of the diocese, without missing anything, describing truthfully and objectively.

¹ **Румяна Лечева** – доктор по история, журналист в Българска телеграфна агенция. Хоноруван преподавател в катедра “Нравствено богословие”, Богословски факултет, Софийски университет. “Св. св.Климент Охридски”, e-mail: anmari7777777@gmail.com.

The manuscript reveals to us a clergyman, a zealous and worthy servant of God, who is bearer of remarkable Christian morality and moral principles.

The realization of the church project does not encounter any difficulties and the “Diocese Brotherhood Home“ opens its doors after only one year. Its construction is funded entirely by the donations gathered in the diocese. The main donors are the parish priests. The construction of the Orthodox Church “St. Panteleimon“ is result of a new donation campaign, in which all priests from the diocese participated and each of them donated 1000 leva.

The diocesan brotherhood home became an important cultural and educational center in which dozens of priests and citizens of the diocese increased their education in courses.

During the training, special attention is given to the work of priests for the foundation of the Orthodox fraternities in the parishes, as well as to the organization of public places for religious and economic events in rural parishes.

Father Todor’s diary shows that the system of self-financing and mutual assistance of church initiatives, imposed for the first time by the Metropolitan of Stara Zagora Methodius, proves its great vitality and economic prosperity in the realization of the project for the creation of the Eparchial Brotherhood in the village of Yagoda. In just two decades the church premises became a place for education and training of priests, but also a home that created fraternal friendships and mutual help. This is a good and successful example that awaits its followers nowadays.

Keywords: Diary, Eparchial advisor, Union of the Priests, Orthodoxy.

Социалната и просветната дейност на БПЦ по време на Третата българска държава е почти непозната тема в съвременната историография. Не са известни много на брой публикувани дневници и ръкописни спомени на духовници, които да разкриват автентични свидетелства. Изследователите с основание се отнасят с по-голямо доверие към писмените документи заради тяхната неподправеност и емоционален спомен, както и за интересните факти за времето, мястото и хората, които имаме шанса да анализираме.

Повод за настоящото изследване е откритият от мен в библиотеката на Старозагорската митрополия дневник на свещеник Тодор

Пенков, дългогодишен епархийски съветник на старозагорския митрополит Павел. Ръкописните спомени са озаглавени „История на епархийски почивен дом „Свети Великомъченик Пантелеймон“ в село Ягода“.

Кой е отец Тодор Пенков?

Връстник на Освобождението, основател на Свещеническия съюз (1903), на Съюза на православните братства (1926), свещеник, учител, журналист. Преводач е от руски език и учредител на дружеството на БЧК в Стара Загора. Рано остава вдовец и се посвещава като православен духовник на службата си в БПЦ.

Роден е на 11 август 1878 г. в ямболското село Кокорево, където семейството му намира спасение след опожаряването на Стара Загора и околните села по време на Освободителната война. Семейството му се завръща през есента в село Преславен, където Тодор завършва основно образование. Прогимназия записва в Стара Загора, като дете от изключително бедно семейство на ревностни християни е настанен в една от стаите на старозагорския храм „Света Троица“. Работи като прислужник в храма, а свещениците са му настойници в училище. Със стипендия от Светия синод завършва Самоковската семинария². Така храмът става негово второ семейство.

Изпитанията в живота си посреща с достойнство, пастирска ревност и християнско смирение и дава пример на съзнателен и доблестен свещенослужител – е това посочено в биографията, която се съхранява в храм „Света Богородица“ в Стара Загора.

С благословията на старозагорския митрополит Методий четири години работи като учител в родното село на родителите си – Преславен. Организира вечерни курсове за неграмотните си съселяни. Основава първото читалище, в една от стаите подрежда библиотека. Така селото за кратко време се сдобива с редовен църковен певец в храма, богослов в училище и читалище с библиотека.

През ваканциите Тодор Пенков пише статии във вестник „Съветник“, издание на Съюза на свещениците. В една от тях той отговаря на социалистическата и антирелигиозна пропаганда на стра-

² Автобиографични бележки, архив храм „Света Богородица“, Стара Загора, 1958, с. 1.

ниците на вестник „Бъдеще“, който издава в Стара Загора адвокатът Иван Т. Кутев. Под името „Ресен“ той публикува и други статии, в които критикува последователите на Маркс и Енгелс³.

През 1904 г. Старозагорският митрополит Методий го назначава за секретар на Казанлъшкото архиерейско наместничество, а през следващата година го ръкополага за свещеник в Тулово. И в подбалканското село той основава читалище, в което открива библиотека. С лични средства закупува първите книги. Инициатор е и за откриването на Практическо земеделско училище и за закупуването на 10 крави за училищната ферма.

През юли 1912 г. спечелва избора за свещеник в овакantenата втора енория на храм „Света Богородица“ в Стара Загора. През същия месец Старозагорската митрополия отбелязва 25 години от създаването си⁴. Това е храмът, в който на 5 октомври същата година, цар Фердинанд прочита Манифеста за обявяване на Балканската война. Свещеникът е сред инициаторите за учредяване на читалище „Св. Климент Охридски“⁵. Става автор на „Кондика – летопис на храм „Св. Богородица“. През 1920 г. заедно със своите събратя основава и църковна библиотека в храма⁶. Той е инициатор и за приемането през 1923 г. на нов устав и програма на православното братство „Св. Иван Рилски“, основано през 1909 г.⁷. Братството разширява дейността си и открива до храма безплатна трапезария за деца на бедни родители от енорията, които всеки ден получават обяд. През 1933 г. братството и свещениците, които служат в храм „Св. Богородица“, по негова инициатива, основават Фонд за благотворителност и подкрепа, в който за кратко са събрани от дарения 1 млн. лева^{8, 9}.

³ Съветник, бр. 35, 1898.

⁴ Зора, Стара Загора, VI, номер 254, 18 юли 1912.

⁵ Кондика на храм „Св. Богородица“, ръкопис, 1955, с. 121.

⁶ Кондика на храм „Св. Богородица“, ръкопис, 1955, с. 121. или Пак там.

⁷ Пак там, с. 172.

⁸ Пак там, с. 177.

⁹ Автобиографични бележки, храм „Св. Богородица“, с. 2.

В Стара Загора отец Тодор продължава и дейността си като църковен журналист, но по-голямата част от неговите статии съдържат критични бележки към синодалното ръководство, дръзко напада съществуващия според него безпорядък в църковната управа. В саморъчно написаната си автобиография отец Тодор признава, че е един от най-ярките защитници на старозагорския митрополит Методий и се обявява в негова защита при наложеното му наказание от Светия синод през 1904 г., с което му се отнема управлението на епархията за 16 години¹⁰.

Той е категоричен, че свещениците трябва да събират дарения в полза на благотворителни каузи, както и самите те да бъдат дарители.

Изключително остра е реакцията му по повод суспендирането на чл. 27 от Устава на Свещеническия съюз и забраната на традиционните годишни събори. С типичната си смелост той публикува с псевдонима „свещеник Смирнов“ статия срещу решението на синодалните старци във вестник „Гражданин“¹¹. Критична е реакцията му и срещу новата заповед на Светия синод, с която се забранява участието на свещеници в ръководството на земеделските кредитни кооперации. Следва статия във вестник „Земеделско знаме“, в която отново използва псевдонима „свещеник Смирнов“¹². В нея той изтъква, че шепа висши духовници, които зарязват призиванието си като „Христови служители“, служат на всяко правителство и „в ущърб на бедния, онеправдан и тънещ в невежество български земеделец“¹³.

Позицията му е подкрепена от Земеделската партия със статия на известния просветен деец А. Илиев и на А. Константинов от Плевен¹⁴.

Отец Тодор често публикува статии и на страниците на вестник „Народно единство“, който се издава от Сдружението на свободните свещеници. Главен редактор е Никола Георгиев, известен за времето си публицист, според отец Тодор¹⁵.

¹⁰ Автобиографични бележки, храм „Св. Богородица“, с. 3. Пак там.

¹¹ Гражданин, бр. 84, 1907.

¹² Земеделско знаме, бр. 60, 1908.

¹³ Пак там.

¹⁴ Земеделско знаме, бр. 63, 1908.

¹⁵ Биографични бележки на отец Тодор Пенков, храм „Св. Богородица“, с. 3.

Свещеникът е автор на поредица от статии в „Църковен вестник“, „Народен пастир“ и списание „Християнка“, в които предлага коментари по актуални проблеми в българското общество.

Преглед в старозагорския вестник „Зора“, издаван до 1944 г., установява, че името му често присъства на страниците на изданието – като автор на статии и като свещеник, за когото се пишат статии, както и като на дневник, който стана повод на настоящото изследване.

Дневникът на отец Тодор е в тетрадка, малък формат, с изписани 27 страници, написани на ръка с красив почерк, използвани са мастило и химически молив. Няма начална дата на ръкописа, нито дата, посочена за финал. В тетрадката намираме спомени за близо две десетилетия строителство и дейност на социалния църковен институт в село Ягода, който носи името „Епархийски братствен дом“.

Дата е посочена само в добавените три страници към ръкописа от иконом Иван Христов – 28 март 1966 г., село Ягода. Те носят заглавието „Летописни бележки на епархийския почивен дом „Свети Великомъченик Пантелеймон“ в село Ягода“ и са писани седем години след смъртта на автора на дневника.

По време на проучването не открихме други писмени свидетелства за църковния социален проект.

Идеята за създаване на „Епархийски братствен дом“ е обсъдена първо по време на посещение през пролетта на 1927 г. в село Ягода на старозагорския митрополит Павел и отец Тодор, негов първи епархийски съветник. През първите десетилетия на XX век селото вече е курорт, известен с минералните си бани, в които има изградени и частни хотели.

Решението за реализацията на проекта на старозагорската митрополия в село Ягода е взето на общо събрание на свещениците от епархията, проведено на 23 юни 1927 г., свидетелства в саморъчно написаната история отец Тодор¹⁶. Присъстват 20 делегати от епархията. Предложението е на старозагорския митрополит Павел, който обявява, че иска да използва базата както за почивка на духовниците от епархията и на техните семейства, така и за организиране на кул-

¹⁶ Пенков, Тодор. История на Епархийския почивен дом и църквата „Св. Пантелеймон“ в село Ягода, Стара Загора, с. 1.

турно-просветни и религиозно-нравствени прояви¹⁷. Решението е взето година, след като през септември 1926 г. в Казанлък е учреден Съюз на православните братства, а старозагорският митрополит Павел е избран за негов председател. Основната цел на Съюза е разширяване на социалната дейност на БПЦ и на съвместните инициативи на духовници и миряни. Църковната база в село Ягода е първи проект в изпълнение решението на православното сдружение.

Събранието на свещениците подкрепя предложението на старозагорския митрополит Павел за изграждане на епархийски братствен дом, който да се финансира само от дарения. Практиката за лично финансиране от клира е наложена от старозагорския митрополит Методий. Дневникът на отец Тодор Пенков свидетелства, че старозагорският митрополит Павел и неговият първи епархийски съветник продължават делото на първия канонично избран митрополит на Старозагорска епархия Методий, който налага системата за финансиране и взаимопомощ, която усвоява, заимства и доразвива от еснафа в родния си град Прилеп.

Първ в акцията се включва Старозагорският митрополит Павел, който дарява лични средства в размер на 3000 лева, свещеник Тодор Пенков – 2000 лева, останалите свещеници, които присъстват на събранието, дават между 400 и 1000 лева. Така в края на общото събрание е отчетена и първата сума от дарения – 13 700 лева¹⁸.

Старозагорският митрополит Павел с Окръжно № 19 от 2 август 1927 г. приканва свещеническите братства от епархията да се включат в инициативата, като „всеки братчик дари по 200 лева“. Резултатът е още 67 945 лева, събрани за каузата¹⁹.

На 1 юни 1930 г. с решение на епархийския съвет е закупен хотелът на Стефан Кавалджиев, заедно с дворно място от 4 декара, които се намират в старозагорското село Ягода. Собственикът иска 201 550 лева за хотела и те са събрани с нова дарителска акция, организирана в епархията. Всеки свещеник дарява по 50 лева лични средства, а всяко братство – по 1000 лева²⁰.

¹⁷ Пак там, с. 4.

¹⁸ Пак там, с. 3.

¹⁹ Пак там, с. 3.

²⁰ Пак там, с. 9.

Реализацията на църковния проект не среща затруднения и „Братският епархийски дом“ отваря врати на следващата година. Митрополията назначава служителка за домакин, а в приетия правилник за настаняване е посочено, че в хотела няма да бъдат приемани „хора с понижен морал“²¹.

През 1937 г. в двора на „Братския епархийски дом“ е създадена цветна градина от градинаря Антон Орачев. Старозагорската митрополия му заплаща 1000 лева. Пет години по-късно, през 1942 г., в почивния дом са създадени кухня и столова, за които са заплатени още 25.000 лева²².

С решение на епархийския съвет към почивната база започва построяването и на храм на името на свети Пантелеймон. Проектът е на арх. Рашо Рашев, а първият камък е положен и осветен на 28 май 1936 г. Строителството е възложено след търг на предприемача Кольо Станчев от село Ръжена. За надзорник е определен виенският възпитаник арх. Христо Димов.

На 23 юли 1936 г. е възложено на художника Кирил Кънчев да изработи големи и малки икони и иконостас. Поръчката е за 16 000 лева. За резбар е избран Христо Лулчев, на когото са заплатени 17 500 лева²³.

Построяване на православния храм „Св. Пантелеймон“ е резултат от нова дарителска акция, в която всички свещеници от епархията се включват с по 1000 лева.

Освещаването на църквата е на 25 октомври 1936 г. За гостите е осигурено намаление от 50 на сто от цената на билетите от БДЖ (ДПЖ). След църковния ритуал е спазена християнската традиция на евхаристийното събрание и е „положена народна трапеза с курбан в двора на Епархийския братствен дом“. Свири духовата музика от Стара Загора, а за гостите се грижат младежи и девойки от енорията на село Ягода, които са облечени с народни носии²⁴.

Първите свещенически курсове в църковната база се организират от 27 юли 1932, а вторите – през 1933 г. Курсовете стават тра-

²¹ Пак там, с. 7.

²² Пак там, с. 11.

²³ Пак там.

²⁴ Пак там, с. 17–18.

диция до 1944 г. Във всеки от тях се записват средно по 35 свещеници от епархията. Програмата включва лекции по богослужение, които представя старозагорският митрополит Павел, по сектантство – епископ Андрей, по Свещено писание – Христо Попов, а след него дякон Ангел Дандов – преподава църковно пеене и братствени песни. От 1934 г. в курсовете се включват и миряни от епархията²⁵.

От учебната 1936/7 година в „Епархийския братствен дом“ започват петмесечни църковно-певчески курсове за свещеници. Старозагорският митрополит Павел изключително държи за високо ниво на църковните хорове в епархията. Първият курс продължава от 16 ноември 1936 до 20 април 1937 г. Свещениците слушат лекции по източноцърковно пеене, богослужение и църковно писмоводство и счетоводство. В спомените си отец Тодор признава, че изпитите затрудняват някои от курсистите и само 24 от общо 30 получават дипломи.

Образователната програма се обогатява през 1940 г., когато начело на митрополитската катедра в Стара Загора застава митрополит Климент (1940–1967), бивш началник на Културно-просветния отдел на Светия синод (1936) и ректор на Пловдивската духовна семинария (1938–1939). Още през учебната 1940/41 година в курсовете за свещениците са включени и нови дисциплини: пастирско настроение и средства за създаването му, изповед – архимандрит Григорий, организиране на неделни училища – свещеник Методи Стефанов, църковна проповед – дякон Ангел Дандов, борба със сектите – проф. Димитър Дюлгерев, дългогодишен преподавател по патология в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През следващата година е включена още една дисциплина – работата на пастира с децата и със селската младеж, а лекциите чете свещеник Стефан Тафров²⁶.

По време на курсовете изключително внимание се отделя на работата на свещениците за основаване на православни братства, както и за организиране на обществени катедри за религиозно-стопански прояви в селските енории²⁷.

²⁵ Отец Ангел Дандов е баща на дългогодишния председател на Окръжния съд в Стара Загора Димчо Дандов, свещеникът е женен за презвитера Кичка, дъщеря на актрисата Мара Шопова.

²⁶ Пак там, с. 24.

²⁷ Пак там, с. 24–25.

От учебната 1941/42 година за свещениците се организират и двумесечни курсове през юли и август по български език и литература, немски език и църковно пеене. Целта е повишаване на интелектуалното ниво на духовниците.

„Епархийският братствен дом“ в село Ягода, изграден с дарения за духовниците и миряни, работи целогодишно в продължение на 14 години. В точно описаните финансови отчети в дневника откриваме, че събраните дарения са в размер на 722 942 лева. Има и пет заема: 100 000 лева от Светия синод, получени при лихва от 11 на сто, и от православните братства в Стара Загора – 50 000 лева, Нова Загора – 5 000 лева, Чирпан – 6000 лева и Харманлий – 3000 лева, които са без лихва²⁸. Приходите от наеми в Братствения дом от 1930 до 1948 г. са в размер на 976 014 лева²⁹.

Епархийският братствен дом става важен културно-просветен център, в който повишават образованието си десетки свещеници и миряни от епархията.

Военният преврат на 9 септември 1944 г. го превръща първо в почивна база за сираци от Сърбия, настанени от правителството през лятото на 1945 г. През следващата година става почивна база за служителите от Народната милиция, а през 1948 г. – базата са настанени гръцки политемигранти³⁰.

Тук свършват спомените на отец Тодор, това е и краят на едно социално дело на духовниците от Старозагорската епархия, ограбено от управляващите след 1944 г.

Когато през 1940 г. начело на епископската катедра в Стара Загора застава митрополит Климент, свещеникът подава молба за пенсиониране и продължава да служи в митрополията като финансов ревизор.

Отива си от този свят на 81 години през 1959.

Биографията на свещеник Тодор Пенков, на когото трябва да честваме 140 години от рождението през тази година, е запазена в църковните архиви. Свещеник, забравен днес, но получил признание приживе. Неговият съвременник проф. Стефан Цанков го отличава в своята история на БПЦ сред близо 2800 свещеници на служба по

²⁸ Пак там, с. 12–13.

²⁹ Пак там, с. 14.

³⁰ Пак там, с. 27.

това време в Царство България като изключителен пастир³¹. Кондиката на храм „Света Богородица“ в Стара Загора свидетелства, че през 1938 г. по повод 30 години от обявяването на Независимостта на България и 20 години от възшествието на цар Борис III е награден с кавалерски кръст „Свети Александър“, V степен.

Дневникът не е автобиография на свещеника, а само малка част от неговия живот, в която описва историята на „Епархийския братствен дом“. Днес в нея ние откриваме спомен за едно време на възродената социална мисия на БПЦ, което днес, век по-късно, също е покрито със забрава.

Ръкописът съдържа непосредствени наблюдения, описани може би със самочувствието на духовник, участвал в реализацията на този значим за времето си социален проект, но без претенции или гордост. Описание, сбито, ясно, убедително, добре аргументирано, макар и кратко. Вътре са намерили място и инициативата, и надеждата, и ентузиазмът. В пожелателите от времето страници откриваме точен и прецизен документален разказ, който съхранява паметта за православни духовници с чисти помисли и дела, готови да дадат лични средства за делото на БПЦ. Ревностен в своето служение и прецизен във финансовите отчети при реализацията на социалния проект, отец Тодор ни изтъква силата на духовниците, които са обединени от обща кауза в името на Иисус.

За мен най-забележителното в ръкописа е искреността на автора и упованието му в Бога. Той е водил записки за всяка акция сред свещениците от епархията, без да пропусне нищо съществено, описвайки достоверно и обективно.

Ръкописът открива пред нас един свещеник, ревностен и достоен Божии служител, носител на забележителна християнски нравственост и морал.

В годините, през които православните свещеници са недостатъчно на брой и са обвинявани в теологично невежество и дефицит на богословски е капацитет, той основава три читалища с три библиотеки и участва в създаването на втория най-голям църковно социален

³¹ Цанков, Стефан, История на БПЦ от Освобождението до настояще време. – ГСУ, БФ, Т. XVI, 6, 1938/1939, София, 1939, с. 97–98.

проект в старозагорска епархия след парк „Аязмото“ – „Епархийски братствен дом „Свети Пантелеймон“ в село Ягода.

Дневникът на отец Тодор показва, че системата за самофинансиране и взаимопомощ на църковни инициативи, наложена за първи път от Старозагорския митрополит Методий, доказва голямата си жизненост и икономическа перспективност в реализацията на проекта за създаване на Епархийския братствен дом в село Ягода. Само за две десетилетия църковната база става освен място за образование и възпитание за свещениците, но и дом, който създава братски приятелства и поводи за взаимопомощ. Един добър и успешен пример, който очаква и днес своите последователи.

Църковната и обществените дейност на свещеник Тодор Пенков и неговите събрата от Старозагорска епархия, описана в историята на едно социално дело, остава неподвластна на трудното, изпълнено с противоречия време в първите десетилетия на ХХ век. Със своя ярък пример православните духовници разкриват непреходната стойност на християнските идеали и морал, които им отреждат заслужена почит и признателността на идните поколения.

БИБЛИОГРАФИЯ

Автобиографични бележки, храм „Света Богородица“, Стара Загора, архив 1958, с. 18.//Avtobiografichni belezhki, hram „Sveta Bogoroditsa“, Stara Zagora, arhiv 1958, s. 1.

Гражданин, бр. 84, 1907. // Grazhdanin, br. 84, 1907.

Земеделско знаме, бр. 60, 1908.// Zemedelsko zname, br. 60, 1908.

Земеделско знаме, бр. 63, 1908.// Zemedelsko zname, br. 63, 1908.

Зора, Стара Загора, VI, номер 254, 18 юли 1912.// Zora, Stara Zagora, VI, номер 254, 18 yuli 1912.

Пенков, Тодор. Епархийския почивен дом и църквата. „Св. Пантелеймон“ в село Ягода, Стара Загора.// **Penkov, Todor.** Istoriya na Eparhiyskiya pochiven dom i tsarkvata „Sv. Panteleymon“ v selo Yagoda, Stara Zagora.

Кондика на храм „Света Богородица“, Стара Загора, 1955. // Kondika na hram „Sveta Bogoroditsa“, Stara Zagora, 1955.

Съветник, бр. 35, 1898.// Savetnik, br. 35.

Цанков, Стефан. История на БПЦ от Освобождението до настояще време. – ГСУ, БФ, Т. XVI, 6, 1938/1939, София, 1939, с. 97–98.// **Tsankov, Stefan.** Istoria na BPTS ot Osvobozhdenieto do nastoyashte vreme. – GSU, BF, T. XVI, 6, 1938/1939, Sofia, 1939, s. 97–98.